

יחס הצדיק לממונו – חביב עליו יותר מגופו.

[פרשת וישלח – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה" שיחה 6.
הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

כתוב "וַיִּתֵּן יַעֲקֹב לְבָדוֹ" (לב, כה) ופרשו חז"ל: שנשתייר יעקב לבד מעבר לנחל יבֶּק בכדי לקחת איתו פכים קטנים. "מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם. וכל כך למה? לפי שאין פושטין ידיהן בגזל" (חולין צא.). רעיון זה נמצא גם במקום אחר, כאשר יוכבד החביאה את התינוק משה בתיבת גומא, ותמהו חז"ל והרי ישנם עצים יותר חזקים בכדי לשמור עליו מן הגלים הטורדים ומדוע בחרה בחומר כה חלש וזול? אלא, "מכאן לצדיקים שממונם חביב עליהם יותר מגופן" (סוטה יב.).

והדברים קשים להבנה.

א. ראשית: בעניין יעקב הרי אסור להסתכן. ואמרו: אסור לתלמיד חכם ללכת לבד בלילה, כי הוא צריך שימור (ברכות נד.). וכך אמנם אירע ש"ויאבק איש עמו" ולא השתחרר ממנו עד שאמנם פגע בכפ"רכו של יעקב ונשאר צולע.

ב. ועוד קשה: חז"ל דרשו "ואהבת את ה'... ובכל נפשך ובכל מאדך", [א] יש לך אדם שגופו חביב עליו יותר מן ממונו, [ב] ויש לך אדם שממונו חביב עליו יותר מן גופו" (ברכות סא.). ואנו רגילים להבין הרי, שהסוג השני הוא אדם מקולקל במידות ובשכל! הייתכן שיהא אדם מוכן לסבול צער ויגיעה, בגלל שממונו חביב עליו יותר מן גופו? ובכן, כיצד עשה זאת יעקב? והרי בשני מאמרי חז"ל הנ"ל (חולין צא. / סוטה יב.) למדנו שזוהי דווקא מדתם של הצדיקים! הייתכן?

ואמנם, צריכים אנו לדעת שהדבקות של הצדיקים (ראה רמב"ן על דברים יא, כב) היא כה חזקה עד שאינם מתעניינים בענייני העולם הזה אלא במה שנוגע לעשות רצון קונם. גם כאשר הם מוסרים נפשם על השגת כסף, אין בכך אלא "עבודת השם". ונרחיב ביישוב הדבר ב-4 אפנים בס"ד.

מהלך א'. (הקפדתם על כשרות-הכסף)

הצדיקים חפצים בעצמאות כלכלית כדי שלא יזדקקו לאחרים ולא לקבל מתנותיהם, משום אבק־גזל. הנה ר' פנחס בן-יאיר לא אכל משל אביו מיום שנתגדל (חולין ז') פן ושמא יש איזו קפיידא בלב אביו על כך שהוא צריך לתמוך בו. / גם יעקב אבינו לא מיהר לחזור לבית אביו יצחק, עד שעבד שש שנים נוספות והשיג רכוש־מספיק למען פרנסת בני ביתו, ואע"פ שאביו יצחק התעשר מאד (בראשית כו, יג) ובודאי היה יכול יעקב לחיות על חשבונו. / כפי שביאר רבנו בחיי (לב, כה) פשט מאמר חז"ל הנ"ל, לא "לפי" (על מה שעשו בעבר) אלא "כדי" שלא יפשטו ידיהם בגזל" (בעתיד). כי מי שמכיר נבכי לבבות בני האדם יודע שרבים נוהגים "אחד בפה ואחד בלב". אמנם בביטוי פה הם מזמינים את הזולת לאכול אצלם, אבל בלבם ישמחו אם השומע-המוזמן יסרב לקחת. / ולכן, במדרש איכה רבה (ד') מסרו לנו שנקיי־הדעת שבירושלים לא באו לסעודה אא"כ הוזמנו ב' פעמים (=כלומר, בהפצרה של בעל הסעודה). כי יש תמיד לחשוש פן אין בעל הסעודה מדבר אלא מתוך נימוס־סרק, ולבו בל עמו. הצדיקים שמרו על כל כלי ופרוטה, בכדי שלא יתפתו להורות לעצמם היתר לקחת משהו מהשני. ועיין בספר "חיי אדם" כתב שבהגיע יום כיפור, כאשר האדם חוזר בתשובה גם על עסקי ממונות שבידיו, אפילו שהוא ת"ח אל יורה הלכה לעצמו, כי לב האדם מלא "נגיעות" ואינו רואה חובה לעצמו. אלא אפילו מי שהוא עצמו תלמיד חכם ילך ויתיעץ אצל ת"ח שלישי, וישמע ממנו אם עשה כהוגן בנוגע לממונות שבידו, כי אין יצרו הרע מטעהו.

מהלך ב. (הממון מסייע לקיום מצוות שלא ע"פ גדרי זמן ומקום)

מהר"ם שפירא (מייסד "דף היומי") מפרש "חביבים עליהם ממונם יותר מגופם" הנאמר על הצדיקים (!) כך- פעילותו של האדם מוגבלת לטווח שיוכל להגיע באבריגופו. לא יוכל האדם לפעול מצוות ומעשים טובים בעת ובעונה אחת גם בצפת וגם בבאר-שבע. אבל אילו היה לו ממון לרשותו, הרי הוא יכול לשכור אנשים רבים שיעשו בשליחותו, ויקים מוסדות חינוך, מוסדות מרפא, מוסדות חסד וסעד, בכל פינה ועבר. אי לכך, פשיטא שהצדיק חס על ממונו, כי יודע מה כוחו הרב להפיץ אור וטוב בכל מקום, אפילו למרחקים. אבל פשוטי-עם משתמשים בכספם לצרכי הגוף בלבד, ולכן חביב עליהם גופם יותר. (ילקוטי בתר לקוטי" על הסוגיא בחולין).

מהלך ג. (חינוך מקדים, המביאו למצב של - "וותרן בממונו". [כמו שמצאנו באיוב (ב"ב טו:)])

בעל ה"בן איש חי" (בספרו "בן יהוידע") הולך בעקבות רבנו בחיי הנ"ל ("בכדי שלא יפשוטו ידיהם בגזל") ומסביר שזה כדי שיתחנכו כמה יקר כל פרוטה ופרוטה, ומזה ישמרו על כל משמר לא לקצץ מרכושו של הזולת. כי זה ידוע שחז"ל שיבחו אדם "המוותר ממונו לאחרים" (מגילה כח.), והא כיצד יגידו כאן שהצדיק מקפיד על ממון עצמו? אלא הכא במאי עסקינן שכבר הגיע ממונו לידי החנווני, והצדיק מוותר על העודף. והכא במאי עסקינן שעדיין נמצא הממון אצל הצדיק וברשותו.

מהלך ד. (חסים הם על הקדושה הקלה על ממונם)

אדמו"ר ר' צדוק ("פרי צדיק", ח"ג דף 72) וכן "חתם סופר" בחידושו לחולין (צא:), מפרשים, שהצדיק חס על הקדושה שנתאגרה בנכסיו, שהשיג בכוונות קדושות, לבל יגיעו לידיים שאינן הגונות. והנה, גם במהר"ל ("נתיבות עולם", ח"ב דף קסב, תשובה, סוף פ"ה) הביע רעיון דומה לזה: "כי האדם יש בו חלקים, הגון והנפש והממון... כי הממון של אדם נחשב חלק האדם כמ"ש חכמים... הצדיקים חביב עליהם ממון שלהם יותר מגופם" עכ"ל. והנה יובן על פי זה מאמר חז"ל סוטה ב: "שדה פלוני לפלוני", עיין על כך ב"אגרא דפרקא", ממחבר "בני יששכר", קטעים פב, קכו, וכן "צדקת הצדיק", קטעים פו, צא.

[בכך נוכל להבין את המעשה בין רבא לאיסור גיורא (בב"ב קמט.) כאשר הגר הזה הפקיד 12,000 זוז בידי רבא, וחלה אח"כ חולי אשר מת ממנו, הוא רצה להעביר הסכום הזה לידי **רב מרי** (שהיה בנו מתקופת גיורתו). אבל לא היתה לו יכולת לעשות "קניין" המועיל בכדי לבצע ההעברה, עד שלימדוהו אחרים לעשות "אודיתא". מבלי זה, רבא לא היה מעביר את כספי הגר לרב מרי, אלא רבא רצה לזכות לעצמו בכסף.

האם היה כאן ח"ו חמדת ממון? בודאי שלא. והרי זהו אותו רבא, שכאשר הגנבים הבאים במחתרת גנבו מביתו, ואח"כ הם רצו להחזיר לו הרכוש, **סירב** רבא מלקבל מהם והסביר: "בדמים קנינהו" (סנהדרין עב.). מזה ברור שלא היתה אצל רבא שום אהבת ממון.

אלא חשבונו של רבא היה חשבון ברור, היות שע"פ חוקי התורה במותו של גר, אם כספו נמצא בידי אחרים הם זוכים לבעלות באופן פשוט, אין להתחשב ברצונו כשלעצמו. ובודאי, רבא שהחזיק ישיבה על חשבונו, ראה שרצון שמים הוא שהכסף לא יעבור לידיים אחרות. וכלשון ר' יהושע בן פרחיה כאשר סירב מלמסור מנהיגותו לידי אחרים: "מאן יימר דחורן שאחר מקדש שם שמים דכוותי?" (ירושלמי פסחים ו/א) [

אם נשוב ונקשה: הרי זוהי הביקורת הנוקבת והקשה שהטיחו חז"ל בבני גד ובני ראובן: "לב כסיל לשמאלו" – שעשו את העיקר טפל ואת הטפל עיקר, שחיבבו את ממונם יותר מן הנפשות" (במד"ר כב, על פי סדר התבטאותם שהקדימו דאגה על "צאן" לפני "טפנו", במדבר לב, טז). אבל לפי ההסברים הנ"ל החילוק ברור כי הצדיק מחבב ממונו יותר מגופו, אבל מענייני טובת נפשו.

הנה יעקב הוכיח את ניקיונו מאהבת-הממון כאשר בתנופה אחת ויתר על כל רכושו בכדי להשיג "מצוה" אחת. "בקברי אשר כריתי" (בראשית נ, ה) פירש רש"י לשון פְּרִי, שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי, ואמר לעשיו: "טול זה בשביל חלקך במערה". (בפרד"א פרק ל"ח, מבואר שהציע לפני עשיו את כל ארץ ישראל, ולא רק את מערת המכפלה, וזה לשונו: או בחר בא"י או בכל ערימה זו כסף וזהב, ובחר עשיו בכסף והוא ויתר בזה על א"י. עיין שמו"ר ל"א).

רש"י (בראשית מו, ו) הוסיף נימוק נוסף. כאשר ירד יעקב למצרים, הביא אתו כל רכושו אשר רכש בארץ כנען "אבל מה שרכש בפדן ארם, נתן הכל לעשיו בשביל חלקו במערת המכפלה. אמר (יעקב) נכסי חו"ל אינן כדאי לי". ביטוי זה למד רש"י ממדרש ב"ר ע"ד: "נכסי חו"ל אין בהם ברכה". אם גזרו חז"ל טומאה על גושה ועל אוירה, הבין יעקב שגם מן רווחי חו"ל צריכים להתנתק. (הערה: והמסורת רמזה לדבר זה כאשר בני לבן אמרו (בראשית לא, א) "ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה", כתוב "כבוד" חסר ו', ותרגם אונקלוס 'נכסיא'. כי זה רכוש לקוי, נכסי חו"ל). ואצל יעקב שנהג בזלזול לריבוי ההון, ברור ופשוט שלהסתכנותו עבור "פכים קטנים" יש "דברים בגו" – ככל שהסברנו בשיחתנו זאת.

האדם "ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו" (עירובין סה:). צריך האדם לצמצם בהוצאות עבור אכילתו האישית, אבל עבור אשתו ובניו ילוח (אם אין לו) ויוציא עבור צרכיהם (דוק! ולא "מותרותיהם", ראה "משנה ברורה, ביאור הלכה" תחילת ס"י תקכ"ט) – "שהם תלויים בו, והוא תלוי במי שאמר והיה העולם" (חולין פד:). כמה חבל על אותם בני אדם בזמננו ש"חוטפים רווחים" שאינם כ"כ כשרים. כגון –

- שמצהירים על סכום נזק יותר מן האמת העובדתית, בעת תביעה מחברת ביטוח, בכדי להשיג בחזרה סכום של "השתתפות עצמית".
- ויש המתווכחים עם פועל או שכיר, אחרי גמר עשיית מלאכתו, והלה מסכים להנמיך מחיר שכר מלאכתו בגלל הלחץ "זו-הדחק". "ה"חפץ חיים" (בסוף ספרו "שמירת הלשון", מאמר "שפת תמים", פרק חמישי ובהערה שם, וכן בספרו "אהבת חסד", הערה שבסוף ח"א) כותב שיש בכך גזל. הרוצה מחיר נמוך חייב לקבוע זאת עם הפועל עוד לפני שיתחיל מלאכתו, כשיש לו עדיין ברירה לסרב.

סיכומו של דבר: הנהגותיהם של האבות נפלאים ונשגבים. עלינו ללמוד מכאן על החשיבות הגדולה של "שאינם פושטים ידיהם בגזל". היודע ערכו של כל פרוטה, נזהר לא לנגוע ברכוש של הזולת בלי היתר ברור ורשות מפורשת. "יהי ממון חברך חביב עליך כשלך!" (אבות ב')